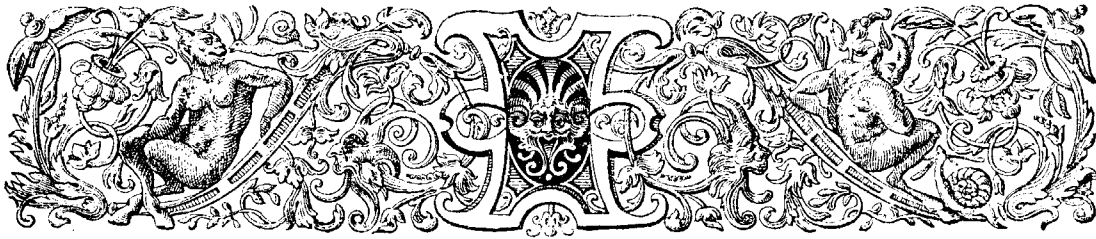

HENDRICK HEUCK EN ZIJN VROUW CATHARINA BROUWERS.

Naar een schilders-, toegeschreven aan Bartholomeus van der Helst, in den Louvre te Parijs.

HENDRICK HEUCK,

DE UITVINDER VAN DE GIERBRUG,

DOOR

H. D. J. VAN SCHEVICHAVEN.

Op gelegenheid, dat het Taal- en Letterkundig Congres te Nijmegen gehouden werd, in den nazomer van 1901, deelde de heer C. HOFSTEDE DE GROOT mij mede, dat er in de Louvre te Parijs, een schilderij hangt (Coll. LA CAZE no. 68), toegeschreven aan BARTHOLOMEUS VAN DER HELST, 't welk hij vermoedde dat den uitvinder van de gierbrug moest voorstellen. Toen hij zich kort daarna weder te Parijs bevond, had hij de goedheid mij een photographie van dat werk te zenden, waarvoor ik hem hier nogmaals mijn hartelijken dank betuig. Van die photo is nevensgaande plaat een reproductie. De conjectuur van den heer HOFSTEDE DE GROOT was volkomen juist. De stad in den achtergrond is Nijmegen, zooals dat zich vertoonde in het midden van de 17^e eeuw, doch de kenmerkende gebouwen die men daar ziet, zijn thans allen verdwenen. Verdwenen zijn de Kraanpoort, de Kraan, de Galerij, het St. Jacobspoortje en de St. Hubertsmolen. De deftige heer, die met zijn wandelstok naar de Gierbrug wijst, en de dame die het ontwerp daarvan in haar hand houdt, zijn de uitvinder

Oud-Holland 1902.

van dat vaartuig en zijn vrouw. Het geluk is hem gunstiger geweest dan dengenen die het schaatsenrijden bedacht, aangaande wien KLOPSTOCK zegt, in zijn ode aan die kunst „*Vergraben ist in ewige Nacht der Erfinder grosser Name zu oft.*” De naam van den uitvinder der gierbrug is bewaard gebleven. Hij heette HENDRIK HEUCK.

De belangrijkheid eener uitvinding laat zich het best afmeten, door terug te zien naar de toestanden waarin zij verbetering bracht. Het veer over de Waal, van Nijmegen op Lent, werd in het midden der 17e eeuw bediend, door een paar zeil- en roeiponten, benevens een vrij groot aantal roeibootjes. Aan klachten over afzetterij, onwilligheid en andere onaangename behandelingen door de veerlieden, ontbrak het niet. Daarvan getuigen tal van raadsbesluiten. Men was dan ook in 1648 omgegaan met het plan om een vaste brug te leggen, maar ook dat had groote bezwaren. In dien staat van zaken bracht HEUCKS uitvinding een verandering. Zij was het ei van Columbus, dood eenvoudig in haar theorie. De stroom stuwde het geankerde vaartuig voort, en door middel van een roer werd het van den eenen oever naar den anderen gedreven. Een aanzienlijke oppervlakte werd verkregen, door twee vaartuigen aaneen te koppelen en met een planken vloer te bedekken. Het was geen geringe verbetering, en hoe de wereld haar waardeerde, mag men afleiden uit den naam die de nieuwe brug ontving. Het sobere Nederland was tevreden met „gierbrug,” zooals de uitvinder haar genoemd had; voor de meer tot overdrijving geneigde naburen werd zij een vliegende Brücke, pont-volant, flying-bridge.

Van den persoon in wiens brein deze uitvinding geboren werd bestaat een portret in zwarte kunst, uit het midden der zeventiende eeuw, door G. WINGENDORP. HEUCK is daar voorgesteld omgeven door een krans van speren, harnassen, strijdaxen, pijlkokers en ander krijgstuig, afgewisseld met schenkkannen en schotels. Deze bijzonderheid wordt medegedeeld door VAN DER AA in zijn Biographisch Woordenboek, doch daartoe, en tot de opmerking dat HEUCKS spreuk was „Selden Onberispt,” bepaalt zich dan ook alles wat daar omtrent onzen uitvinder ten beste gegeven wordt. Iets meer aangaande zijn levensloop kan bijeengegaard worden in het archief van Nijmegen, de stad zijner inwoning.

De geslachtsnaam HEUCK komt daar reeds voor op de allereerste bladzijde der Burgerboeken. Daar leest men dat WILHELMUS HOEUCKE het burgerschap verkreeg in 1337. Na dezen werd dit voorrecht in den loop der eeuwen nog door verscheidene andere personen genaamd HEUCK verkregen, doch van geen hunner schijnt onze HENDRIK een afstammeling geweest te zijn. Vermoedelijk was hij een zoon van dien koopman HENDRIK HEUCK, die om het geloof uit Roermond geweken, den 13^{en} November 1616 tot Nijmeegsch burger aangenomen

werd, met zijn elf kinderen, en wiens tweede zoon HENDRIK heette. Zoo laat het zich verklaren dat zijn naam niet aangetroffen wordt in de Nijmeegsche doopregisters die met het jaar 1608 aanvangen.

Tusschen 1631 en 1654 komt onze HENDRIK HEUCK meermalen voor in de raadsignaten: bij de boedelscheiding van zijn oom JOHAN; als curator van een krankzinnige nicht, weduwe van den stadsrentmeester BACCART; in een eisch om schadevergoeding tegen een schipper, wegens een partij verongelukte Spaansche zeep; in een quaestie van betwist recht van weg; als schuldeischer van de stad voor een bedrag van f 147 aan levensmiddelen, uitgereikt aan de bewoners van het naburige Oosterhout, bij gelegenheid van een dijkbreuk. In 1649 bezat HEUCK een huis aan de Kannenmarkt, welks huurwaarde was aangeslagen op 100 gl., en dat dus een kapitaal huis moet geweest zijn, vermoedelijk de tegenwoordige Maas en Waalsche Bank. Van luitenant der hopmanschap van de Markt, waarin zijn huis stond, werd hij in 1654 bevorderd tot hopman. In 1656 kreeg hij verlof een tuintje te mogen aanleggen en met boomen beplanten, aan den voet van den stadswal, van de Mezekouw tot aan de St. Joristrappen, en in 1661 won hij een verzilverden degen, bij het prijsschieten der doelisten op den Mariënburg.¹⁾ Welk bedrijf HEUCK uitoefende in al die jaren, is niet te vinden. Alleen blijkt het dat hij op den 6^e Januari 1638 verkozen werd tot meester van het schippersgild.

Op eens, als Minerva uit het hoofd van Jupiter, springt de gierbrug vaardig, volledig en reeds in het bezit van haar naam, uit zijn brein te voorschijn. Wij vernemen niets van proefnemingen. Op den 28^{en} Febr. 1657 deden eenige heeren gecommitteerden uit den raad, rapport dat zij in conferentie geweest waren met den hopman HEUCK, „over het leggen ende gebruycken van een gierbrugge over de Waell.” Hun rapport was gunstig, weshalve zij geautoriseerd werden, „om hetselve werck finalick te sluyten,” en een accoord te maken met den uitvinder, aan wien de exploitatie er van werd verpacht. Het tot dien tijd toe gebruikte veer was a^o 1656 verpacht geweest voor f 1643; HEUCK kreeg de pacht uit de hand voor f 1600. Geen spoor van eenige belooning voor de uitvinding leveren onze bescheiden, evenmin nam HEUCK een octrooi daarvoor.

Den 30 April 1657 lag de brug reeds. De vroegere veerschuiten plachten af te varen van den voet van den Lindenberg, nabij het Oosteinde van de stad, opdat de schuiten, door den stroom afgedreven, niet al te ver beneden Lent zouden aanlanden. Bij de gierbrug, die geankerd lag, bestond daarvoor geen gevaar,

1) Het contereitsel waarvan VAN DER AA gewaagt, werd misschien kort na deze gebeurtenis vervaardigd. De krans toch die daar HEUCKS gelaat omgeeft, met zijn combinatie van krijgs- en Bacchanalische emblemen roept weelderige drinklagen van feestvierende schutters' voor den geest, „hun tronien gloelende van den Rinschen wijn.”

weshalve zij verder stroomaf gelegd werd, ter plaatse waar zij thans nog altijd afvaart. Dit punt was verkieslijker, omdat het zich meer in de nabijheid bevond van de woonplaatsen der brouwers en andre kooplieden, op de Lagemarkt en in de omliggende straten. Misschien deed de gierbrug aanvankelijk de overtocht niet zoo periodiek en geregeld als tegenwoordig, althans de raad bepaalde, 4 Juni 1657, dat er „*tot gerieff van den reysende man, ende tot bevordering van de commercie ende coopmanschap*”, in het veer steeds een schuit gereed moest liggen. Ook kreeg HEUCK een klokje van de stad te leen, dat vroeger op de St. Stephenspoort had gehangen, om het vertrek van de brug door luiden aan te kondigen.

De veerlieden van het oude zèil- en roeiveer waren nu hun broodwinning kwijt, want alleen HEUCK, als pachter, had het recht passagiers over te zetten, maar het vaderlijk bestuur trok zich hunner aan, en bepaalde, in 1657, weer in 1662 en nogmaals zelfs in 1667, op voorstel van HEUCK, dat zij bij het verlaten van hun betrekking, die een stads-aanstelling was, hun tractement van *f* 40 's jaars zouden blijven genieten, totdat zij een anderen dienst konden vinden. Maar daarvoor moesten zij dan ook zorgen dat „*in alle voorkomende nooden zooveel doenlijk*” was, „*de gierbrug tot gerief van passanten bruikbaar gehouden werd*”, alsmede hopman HEUCK en diens lasthebbenden in alles gehoorzamen, tegen genot van 12 str. daags, met de bedreiging van ontslag, in geval van onwilligheid.

Den 1^{en} Februari 1659 werd de gierbrug voor het eerst publiek verpacht, en weder werd HEUCK de pachter; ditmaal voor zes jaren, tegen *f* 2500 's jaars. Het veergeld bedroeg toen 4 d. per persoon; 1 st. voor een ton bier; 4 d. voor een ledige ton en een halve stuiver voor een zak koren. Meer wordt niet opgegeven, maar dat HEUCK vaak moeite had te krijgen wat hem toekwam, blijkt uit tal van gevalletjes waarbij de hulp van den raad werd ingeroepen. Om daaraan een eind te maken, bepaalden de heeren dat hij het veergeld voortaan altijd contant moest eischen, onwilligen mocht hij aanhouden tot zij betaalden. Gaf hij krediet, dan verloor hij zijn aanspraak.

In 1660 beval de raad, dat de brug wanneer er menschen, karren, paarden of andere beesten op waren, aan beide zijden met boomen en kettingen zou gesloten worden, ten einde ongelukken te voorkomen. De vaste brug aan de Lentsche zijde, moest voorzien worden met zwalpen; bij ongelukken zou HEUCK aansprakelijk zijn voor de schade. Vreemd klinkt dit gebod op het eerste gezicht; men zou verwachten dat die voorzorgen van den beginne af genomen waren. Maar men bedenke, dat veerponten ook thans nog veelal aan alle zijden open zijn, en uit de veerpont had de gierpont zich ontwikkeld. Jaren na het beleg der stad door de Franschen in 1672, toen de brug vernield werd, bleef het Lentsche vak nog

zonder schuttingen. De Engelsche ambassadeur TEMPLE beschrijft den angst dien hij daar uitstond, toen hij in 1676 het vredecongres kwam bijwonen en met zijn twee carossen met zes paarden, een wagen met koffers benevens acht rijpaarden, zich moest wagen op die „brugge, omtrent 200 schreden lang, van planken die slegt onderhouden werden, sijnde vele los en schuddende, hebbende geen schuttinger zijden.” En toen van uit de stad de eereschoten begonnen te donderen, werden zijn paarden „so breideloos, door dat geluit en 't geraas der planken, dat het scheen dat zij mij eer in de rivier, als op de gierbrugge wilden brengen.” Met de gierbrug was Z. E. overigens zeer ingenomen: hij vond het „een bijzondere uitvindinge en so gemakkelijk, dat ik verwondert ben, dat ik dezelve nooit in andere plaatsen in 't werk heb zien stellen.”

Zooals boven werd opgemerkt, ontving HEUCK van de stad Nijmegen hoegenaamd geen belooning voor zijn uitvinding, en er is geen spoor te vinden dat hij een poging deed om die te verkrijgen. Daarvoor wendde hij zich hooger. In 1661 deed hij een voorstel aan den Raad van State, om op kosten van het Land een gierbrug te leggen bij Wesel. Bij die gelegenheid verzocht hij, voor de uitvinding van de gierbrug te Nijmegen, „die tevens tot dienst van het Land gehouden” werd, een jaarwedde van f 1000. Den stedelijken raad vroeg hij dit request te steunen, waarbij hij beloofde gedurende zijn pachtjaren met f 500 tevrede te zullen zijn, en de overige f 500, of zooveel meer als het Land geneigd zou zijn hem toe te staan, ten bate van de stad te laten komen. De raad ging in op dit hoogst aannemelijk voorstel, doch bedong er bij, dat indien HEUCK minder dan f 1000 mocht krijgen, hij in dat geval toch met de stad zou moeten deelen. Bij den Raad van State schijnt het verzoek geen ingang gevonden te hebben.

Met Paschen 1665 kwam HEUCKS pacht ten einde, en daarmede zijn verband met de gierbrug. Uit dankbaarheid werd hem vergund, levenslang met zijn familie „voor de inventie van de gierbrugge, vrij en exempt van veergelt te zijn.” De brug werd nu publiek verpacht, en ging over, voor een termijn van acht jaren, in handen van kaptn. VAN ERP en JACOB DE WITT, tegen een pacht-penning van f 5000 's jaars.

In 1660 deed HEUCK een vergeefsche poging om een nieuwe betrekking ten zijnen behoeve te doen scheppen, die van vierde tolbediende aan de Nijmeegsche tolkamer. De raad verstond dat men met drie kon blijven volstaan. Van 1665—1669 was hij stads rentmeester, doch schijnt middelerwijl zijn vrije uren aan de verbetering eener toen betrekkelijk nieuwe industrie te hebben gewijd. In 1658 hadden JACOB UWENS, M.D. en JOHAN VAN ZELLAR levenslang octrooi ontvangen voor het oprichten en uitoefenen eener glasblazerij, waartoe hun het oude St. Jacobsgasthuis of Pesthuis, in de Hezelstraat (thans de Gouden Leeuw),

met een aangrenzend huis en tuintje was afgestaan, met verlof om hun oven in de voormalige kapel te stellen. Die tak van nijverheid was nieuw in deze stad en de raad meende dat zij den Nijmegenars belangstelling zou inboezemen. De bepaling werd derhalve gemaakt dat een bus in de fabriek moest opgehangen worden, en dat „hetgeen door yemant ut curieusheyt in de glasblazerije komende, daarin mocht gesteecken werden”, tot voordeel van het Gasthuis komen zou. Bleef de opbrengst onder 50 gl., dan moesten de fabrikanten het tot die som bijpassen. Reeds in 1665 was deze onderneming overgegaan in handen van JOHAN VAN BARMONT en consorten. Deze liquideerden in 1670 en bij die gelegenheid leeren wij de namen der consorten kennen; het waren mannen van beteekenis: THEODORUS CRANEN, hoogleeraar in de Wijsbegeerte aan de Nijmeegsche Illustre school, Dr. ENGELBERT BEECKMAN, schepen en lid van den raad, hopman HENDRICK HEUCK en een ons verder onbekende JEAN LA LAM. Ook dit consortium liep te niet. Den 23 Jan. 1670 besloot de raad op hun verzoek, dat „de brandende oven van cristall” niet meer gestookt zou worden, niettegenstaande „de potten die er nog vol op stonden”. LA LAM kreeg verlof „de kunst van kristalblazen” verder op zijn eigen kosten uit te oefenen. De „instrumenten, drogues, materialen en potten” mocht hij voor de helft van de kostprijs à contant overnemen. Dat deed hij niet, en de oven werd afgebroken. De boedelinventaris dezer onderneming moet nog in wezen zijn en zich bevinden in het Notarieel Archief te 's Gravenhage. Tot mijn leedwezen is het mij niet mogen gelukken inzage van dat document te krijgen. Naar mij werd medegedeeld bevat het een lijst der werktuigen om bij het glasblazen te gebruiken „glaswerck, gemacete (geboetseerde) fruyten, om glas af te maecten, enz.”

HEUCK schijnt een verdere ontwikkeling van zijn kennis op dit gebied in petto gehouden te hebben. Den 7^{en} Mei 1670 kreeg hij een *fiat ut petitur* op een request aan de Landschap, waarbij hij verzocht begunstigd te worden met een octrooi voor twintig jaren in de Vereenigde Provinciën, om „sijne nieuwe inventie van 't maken ende artificieuselijck wercken van cristall de Montagne,” te exploiteren, alsmede om die voorwerpen te mogen venten en verkoopen. Kwam deze onderneming ooit tot stand? Wij weten het niet; doch zoo ja, dan had zij een kortstondig bestaan. Twee jaren later brak het noodlottige jaar 1672 aan. Bij den aanmarsch der Fransche troepen op Nijmegen volgde HEUCK het slechte voorbeeld van zoovele zijner stadgenooten, waaronder drie der vier predikanten en nam de vlucht. Waar hij heentrok is niet bekend; wellicht naar 's Gravenhage, waar hij althans in lateren tijd een huis bezat. Den 10^{en} Juni werd hij vervallen verklaard van zijn rang als hopman en gecasseerd.

Hoewel hij dus het krijgsgewoel door een overhaaste vlucht ontweken

was, schijnt zijn geest zich toch in dien tijd op martiaal gebied bezig gehouden te hebben. Den 26 Maart 1675 verzocht hij van de Landschap, bij request, waarin hij zich betitelt: „*inventeur van de gierbrugge tot Nijmegen*”, provinciaal octrooi en attache van een octrooi, hem verleend door de heeren H. M. M. De uitvinding bestond in „*een soort van bagagiekarren, voerende twee stukken geschuts, nevens al 'tgeene tot de artillerie specteert; en dan noy zeker affuit met twee wielen, waarop drie stukken kanon en een borstweer, schootvrij voor musket en karabijn, ieder door één paard in bequame wegen facyl te trecken.*”

De Landschap committeerde uit elk kwartier twee leden, om deze uitvinding te onderzoeken. Wat die commissie verrichtte en welk advies zij uitbracht is onbekend. Of HEUCK het octrooi verkreeg is ons evenmin overgeleverd.

In het volgende jaar was HEUCK weder in zijn vaderstad terug en wenschte de door den oorlog en daarop gevolgde occupatie der stad te niet gegane onderneming der glasblazerij weder op te vatten. Daartoe verzocht hij den 21^{en} Januari 1676 de toestemming van den raad, „*omt chrystall- of glashuys weer aen te vangen.*” Men verwees hem naar de provisoren van het Arme Gasthuis, in wier beheer het gebouw was overgegaan; doch zijn verzoek om accijs- en vrachtvrijheid voor hemzelf en „*compagnie vant selve huys*”, werd alvast afgeslagen. Van de glasblazerij schijnt niets gekomen te zijn.

HEUCKS levensdraad was dan ook weldra afgesponnen. Op den 5^{en} Dec. 1677 werd de procureur JOHAN ROUKENS geautoriseerd, om van wegen de stad „*de nalatenschap van den hopman Heuck zaliger te bespreken,*” voor wat hij bij slot van rekening nog schuldig bleef, wegens een huis in de Nieuwstraat, door hem van de stad gekocht. Ook andere schuldeischers kwamen opdagen, o. a. zekere ABRAHAM HARTMAN, die eenige goederen van HEUCK „*over jaar en dag in verwin*” had bezeten, welke hij nu wenschte te verkoopen, terwijl hij tevens voor een verschuldigde som van f 7000 beslag legde op twee huizen van HEUCK aan de Varkensmarkt, tegenwoordige Houtmarkt. De boedel werd door de erfgenamen aanvaard onder benefice van inventaris. Het moet een hopeloos verwarde aanlegenschap geweest zijn, zoodat een der curatoren den 10 Mei 1685 bedankte er zich verder mede in te laten. JOHAN ROUKENS, notaris en procureur, werd toen aangesteld, om de zaken verder te regelen en, zoover dit mogelijk was, de schuldeischers af te betalen.

Als erfgenamen van HEUCK worden genoemd de volgende spruiten uit zijn echtverbindtenis met CATHARINA BROUWERS: SUSANNA, gehuwd met JOHAN PALLADE; MARIA en EVA. Overleden waren een dochter GEERTRUID, die gehuwd was geweest met ARNOLD CRIJNEN, en een zoon JOACHIM, weduenaar van SUSANNA HACKERT of HACKAERT. Al deze kinderen waren geboren tusschen 1632 en 1669.

Na hetgeen boven werd medegedeeld, kan er wel geen redelijke twijfel bestaan, dat HEUCKS eenige aanspraak op de herinnering van het nageslacht bestaat in zijn uitvinding van de gierbrug. Dat was inderdaad een gelukkige vinding, en waaraan men sedert slechts weinig heeft kunnen verbeteren. Om een uitvinding te doen gelukken moeten drie factoren samenkomen: de scherpzinnigheid om haar te bedenken en de technische bekwaamheid om haar te verwezenlijken. Daarbij komt een derde, niet minder noodzakelijke vereischte, de behoefte die de maatschappij gevoelt aan het voortbrengsel. Ontbreekt deze, dan kan de uitvinding wel geboren worden, doch zij heeft geen levensvatbaarheid. In HEUCKS geval sprong de behoefte aan een verbeterde overtocht in het oog. Aan het door hem uitgedachte systeem heeft men sedert slechts weinig kunnen verbeteren. Zijn brug gierde aan een kabel rustende op eenige schuitjes, hoeveel is niet bekend. Op HENDRIK VELTMAN'S schilderij van 1669, op het raadhuis te Nijmegen, dat deze stad in vogelvlucht te aanschouwen geeft, ziet men er drie. Tot 1873 gierde de brug aan een ketting rustende op zeven bochtaken. In plaats daarvan kwam toen een onder water gespannen dwarskabel, waarmede de brug door middel van een toom verbonden werd, en zoo is het gebleven tot op den huidigen dag. Maar tal van gierbruggen over de geheele wereld, hebben het systeem van HEUCK onveranderd behouden. In Siberie b.v. vaart er een over een arm van de Jenissei, die daar 900 m. breed is; zij giert op niet minder dan dertien schuiten, en bestaat overigens, evenals onze „Zeldenrust”, uit twee samengekoppelde vaartuigen met een planken vloer overdekt.

